

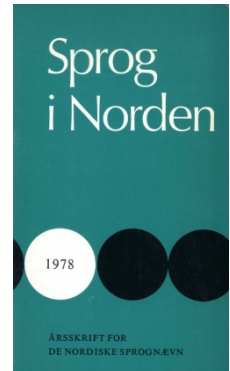
Sprog i Norden

Titel: Terminologi i nordiskt samarbete. Föredrag vid konferensen NORDTERM 1978

Forfatter: Sture Allén

Kilde: Sprog i Norden, 1978, s. 41-50

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Dansk Sprognævn

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Terminologi i nordiskt samarbete

Föredrag vid konferensen NORDTERM 1978

Av *Sture Allén*

Kort sagt är min uppgift att ge synpunkter på samarbetet mellan olika organ i Norden som har att göra med frågor om terminologi. Jag har blivit ombedd att bland annat anlägga språkvetenskapliga synpunkter och utnyttja erfarenheter av samarbete på språkvårdsområdet i Sverige. Jag vill gärna säga att detta får göras med grova penseldrag.

Allmänspråk och fackspråk

Konferensens ämne leder oss in på frågan om allmänspråk och fackspråk. Först måste då sägas att det inte är fråga om skarpt skilda språkarter. Man kan emellertid urskilja två olika tyngdpunkter. Ett sätt att karakterisera allmänspråket är att ange det som det på naturlig väg inlärd språk som man tillägnar sig genom att ansluta sig till en grupps språkpraxis (utan egentliga föreskrifter). Med den bestämningen kommer allmänspråket att innefatta barnspråket. Fackspråket å sin sida är ett mer eller mindre explicit normerat (auktoriserat) språk. För en del betraktare framstår fackspråket som ett slags degenererat allmänspråk, som har förlorat mycket av sin friskhet och uttrycksförmåga, som har stelnat i vissa former osv. Andra framhåller att det fullt utvecklade fackspråket är ett språk på högsta nivå. Det är det som används i forskning och utveckling och som gör det möjligt att överföra verklig insikt. I detta synsätt representerar allmänspråket den lägsta nivån. När det används i informerande syfte ökar risken för feltolkningar.

Ingendera skissen fångar naturligtvis det hela. Vi kan försöka lägga till några drag. Allmänspråket är äldst och utgör ännu idag grunden för fackspråket. Det är med andra ord stor över-

lappning mellan de båda. Allmänspråket är vidare det mest använda språket. Fackspråket å andra sidan är nödvändigt för många aktiviteter i samhället.

Allmänspråket kan vara vagt, vilket i många sammanhang är en styrka. Genom ömsesidig anpassning kan vi söka oss fram till ett bra förståelseläge i kommunikationen. Fackspråket måste vara mera exakt och helst omedelbart överföra den rätta informationen. Frågar man efter vägen till postkontoret, gör det oftast inte så mycket om man kommer dit några minuter senare än man tänkt sig. Leder å andra sidan en arbetsorder till att man sätter en ventil upp och ner, kan resultatet bli en utblåsning.

Terminologi

Låt oss så titta närmare på terminologiarbetets plats i lingvistisk verksamhet. Figur 1 är en grov och bara delvis utförd illustration. De två huvudkolumnerna representerar språksystemet och språkbruket. Språksystemet kan man tänka sig som den uppsättning av lexikaliska enheter med tillhörande karakteristika och grammatiska regler av olika slag som krävs för att man skall kunna producera språkliga yttranden. Sett från den ideala språkbrukarens synpunkt kan detta ungefärligen kallas lingvistisk kompetens. Språkbruket (endast antytt genom streckning) representerar användningen av systemet. Här kan man tala om i vid mening stilistisk kompetens. I synnerhet är detta motiverat om man har funktionsstilistikens bestämning av begreppet stil i tankarna: stil är det sätt varpå man löser problemet att i en given situation ge sina ord avsedd effekt. Här skulle då de pragmatiska och sociolingvistiska aspekterna kunna sägas vara inbegripna.

För lexikonet, som antas innehålla information om de lexikaliska enheternas (ordens, ordförbindelsernas, ordledens) form, funktion och innehåll, har jag angivit distinktionen spontant: normerat. Samma distinktion är gjord för grammatiken (som inkluderar reglerna för texters uppbyggnad — textdynamik).

De två korsande raderna gäller allmänspråk respektive fack-

		SPRÅKSYSTEM				SPRÅKBRUK
		LEXIKON		GRAMMATIK		
		SPONTANT	NORMERAT	SPONTANT	NORMERAD	
ALLMÄNSPRÅK						
FACKSPRÅK			T			

Figur 1. Terminologins språkliga område.

språk med de reservationer som jag tidigare har gjort. Jag inbjuder betraktaren att tänka ut fall som passar i de tomma rutor som uppkommer. Som exempel på spontana lexikaliska enheter i fackspråk kan jag ge snickarnas beteckningar på olika företeelser: hammarband, regel, röste, syll, vindskiva osv. Den terminologi som är konferensens ämne är den normerade aspekten på fackspråkets lexikon (rutan T). Om någon tycker att rutan verkar liten, vill jag gärna replikera att varje ruta här i själva verket är stor. Språket är ett oerhört rikt och mångfasetterat redskap.

Det bör understrykas att den distinktion jag har illustrerat i fråga om språkssystemet gäller vad som är spontant i förhållande till vad som är normerat. En annan viktig distinktion där normering är ena ledet har deskription eller beskrivning i andra ledet. Deskription är en viktig fas i ett arbete som syftar till normering.

Eftersom sålunda terminologiskt arbete från språkvetenskaplig synpunkt sett är en del av lexikografin, krävs av dess utövare lingvistisk skolning eller tillgång till lingvistisk expertis. Detta i förening med bland annat den stora överlappningen mellan allmänspråk och fackspråk gör ett samarbete mellan olika organ inom ett land mycket angeläget. För undvikande av dubbelarbete och för undvikande av missförstånd på grund

av onödiga avvikelser i betydelse och form, för stärkande av det kulturella sambandet och av andra skäl är vidare ett nordiskt samarbete mycket angeläget. Av delvis samma skäl är det också viktigt med ett vidare internationellt samarbete.

Organ

Vilka är de organ som arbetar med terminologi? En viktig grupp är naturligtvis de olika centralerna för teknisk terminologi. Det rör sig här om Rådet for teknisk terminologi i Norge, Centralen för teknisk terminologi i Finland och Tekniska nomenklaturcentralen i Sverige. Också den isländska ingenjörssföreningen med dess mångåriga arbete på områden inom teknisk terminologi måste nämnas här. Över huvud taget vill jag i detta sammanhang framhålla vikten av att inte bara centralnordiska organ beaktas.

En annan grupp bildar de nationella nordiska språknämnderna: Norsk språkråd, Dansk Sprognævn, Sverigefinska språknämnden osv. Språknämndernas arbete med hithörande frågor betingas främst av överlappningen mellan allmänspråk och fackspråk och det därmed sammanhängande flödet av termer från fackspråk till allmänspråk. Om en svensk medicinsk språknämnd kommer till stånd enligt planerna, blir den givetvis betydelsefull också från termsynpunkt.

En tredje grupp bildas av ländernas organ för standardisering. Hit hör Norges Standardiseringsförbund, SIS — Standardiseringskommissionen i Sverige m.fl. Fastläggandet av termer är i detta fall ett led i standardiseringen i vidare mening.

Det finns också en grupp ämbetsverk som måste nämnas i detta sammanhang. Ett norskt exempel är Forsvarets felles materielltjeneste, som utnyttjar Norsk språkråds tjänster när det gäller genomgång av termförslag. För Sveriges del kan bland annat nämnas statens invandrarverk, som främst har behov av sociala och administrativa termer.

Begreppet terminologiorgan är alltså inte skarpt avgränsat. I själva verket finns det ytterligare ett antal organ av olika typer som bör delta i ett samarbete. Inte minst gäller detta institutioner och institut som är verksamma inom dataling-

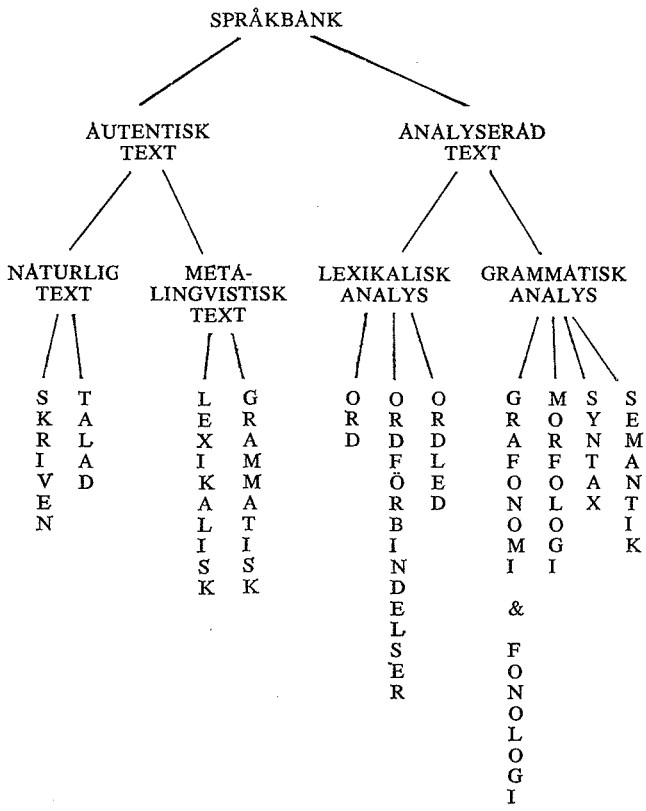
vistik och tillämpad lingvistik. Sådana är Projekt for data-maskinell språkbehandling (PDS) i Bergen, Institut for anvendt og matematisk lingvistik (IAML) i Köpenhamn, och Institutionen för språklig databehandling (Språkdata) i Göteborg. Skälen är flera. Dessa institutioner har lång erfarenhet av här aktuell teknik och metodik. De kan bland annat också ge möjligheter att undersöka hur terminologiska rekommendationer slår i allmänspråket. I synnerhet gäller detta naturligtvis i den mån språkbanker byggs upp. Som exempel kan jag nämna att Logoteket vid Språkdata har en textbank som nu närmar sig tjugo miljoner löpord och en ordbank som innehåller omkring 200 000 ord, vartill kommer omkring 300 000 personnamn. Vid institutionen drivs också ett forskningsprojekt som bygger upp en omfattande lexikalisk databas.

En språkbank kan se ut som figur 2 visar. Den innehåller alltså autentisk (obearbetad) och analyserad text. Den autentiska texten kan vara naturlig text eller metalingvistisk text, det vill i senare fallet säga ha formen av lexikon eller grammatik. Den analyserade texten kan ha underkastats lexikalisk eller grammatisk analys med dessa båda kategoriers underavdelningar. En fråga blir var en termbank hör hemma i denna strukturskiss. Den har sin plats i den lexikaliska slutpunkt som man kommer till via moderna autentisk text och metalingvistisk text. I detta övergripande perspektiv är en termbank sålunda en delmängd av en språkbank. Detta hindrar givetvis inte att den fysiskt sett kan vara en självständig delmängd.

Också sådana organ som arbetar med dokumentation och klassifikation har en plats i ett vidare samarbete. Jag tänker på organ av typen Danmarks Tekniske Bibliotek. Bland annat är tesaurusbegreppet en förmedlande länk.

Härutöver finns ett antal samarbetsgrupper av olika slag. Som exempel på nationella sådana kan jag nämna den danska terminologigruppen och den svenska arbetsgruppen för språkvårdssamverkan. Som exempel på en nordisk samarbetsgrupp kan jag nämna den arbetsgrupp som behandlar datanätsfrågan.

Till de nu nämnda organen kommer så Nordiska språksekretariatet, som börjar sin verksamhet den 1 juli 1978 och därmed

Figur 2. En språkbanks struktur.

inleder en ny fas i det nordiska samarbetet på det språkliga området.

Vi får sålunda åtminstone nio olika typer av organ, som på olika sätt borde ingå i ett terminologiskt samarbete. De är sammanfattningsvis följande.

- Centraler för teknisk terminologi
- Språknämnder
- Standardiseringsorgan

Vissa ämbetsverk
Datalogvistiska organ
Dokumentations- och klassifikationsorgan
Nationella samarbetsgrupper
Nordiska samarbetsgrupper
Nordiska språksekretariatet

Samarbete

Allmänt sett kan man urskilja minst fem grundläggande samarbetsuppgifter. Centralt är naturligtvis att normera termer med avseende på i första hand innehåll och i andra hand form. Vidare är det betydelsefullt att efterhand försöka arbeta sig in på nya fackområden av gemensamt intresse. En uppgift med ökande vikt är den att bygga upp kompatibla termbanker, exempelvis knutna till ett datanät. Hit hör bland annat frågan om i vad mån Mater är lämpligt som format för utbyte av terminologisk (och lexikografisk) information. En fjärde uppgift är att tillvarata allmänspråkets intresse i fråga om termer och i samband därmed studera termrekommendationernas öde i allmänspråket. Som en femte samarbetspunkt vill jag framhålla utvecklingen av internationella kontakter.

Min syn på samarbetsformerna är denna. Grundläggande är att varje enskilt organ skall kunna ha ett fritt och obundet samarbete med varje annat organ. Detta ger principiellt ett mycket tätt nät av förbindelselinjer. Om man så vill, skall man också kunna kanalisera samarbete via nationella eller nordiska samarbetsgrupper i den mån sådana finns.

Återstår Nordiska språksekretariatets roll. Jag har ställt samman de avsnitt i olika dokument som närmast berör nordiskt terminologiskt samarbete. I betänkandet Nordiskt språksekretariat (framlagt av Arbetsgruppen för utredning av språkvårdssamarbetet i Norden, 1977) heter det (s. 27):

Nordiskt språksamarbete borde bl.a. syfta till att så långt det är möjligt ge nya benämningar en likartad gestalt i de nordiska språken, och då det rör sig om fasta termer försöka åstadkomma definitioner med samma innehåll inom de olika språken.

Punkterna 4 och 6 i Riktlinjer för Nordiska språksekretariatet lyder:

4. Språksekretariatet skall kontinuerligt följa behovet av och upplysa om värdet av språk- och termsamarbete inom de nordiska länderna.

6. Språksekretariatet skall också undersöka och kontinuerligt följa det nordiska samarbete med språklig anknytning som förekommer eller etableras utanför språksekretariatet. Språksekretariatet bör kunna fungera som en central informationsinstans för alla former av nordiskt språksamarbete.

De två första momenten i paragraf 2 i Instruktion för Nordiska språksekretariatet har följande lydelse:

Språksekretariatet har särskilt till uppgift att

- a) vara rådgivande och koordinerande organ i språk- och termfrågor som rör mer än ett nordiskt språk,
- b) ta initiativ till utredningar och forskningsprojekt av gemensamt nordiskt intresse rörande t.ex. språkvård, terminologi, nordisk språkförståelse och grannspråksundervisning samt verka för att dessa frågor uppmärksammas vid universitetsutbildningen.

Jag tycker mig kunna strukturera dessa uppgifter ungefär så här. När det gäller termfrågor på nordiskt plan har Nordiska språksekretariatet till uppgift att

- (1) fungera som central informationsinstans
- (2) vara rådgivande och koordinerande
- (3) ta initiativ till utredningar och forskningsprojekt
- (4) verka för att frågorna uppmärksammas i universitetsutbildningen
- (5) upplysa om värdet av samarbete.

Att vara central informationsinstans bör innebära att samla in och sända ut information. Det kan gälla översikter, nyheter osv. Det blir viktigt att berörda organ kontinuerligt håller språksekretariatet underrättat om vad som sker, t.ex. genom att översända kopior av relevanta handlingar.

Den rådgivning som språksekretariatet kan komma att bedriva bör givetvis basera sig på uppgifterna i auktoriserade termlistor. Ett exempel på koordinerande verksamhet ger jag i kommentaren till nästa punkt. Till koordineringen räknar jag också förmedling av kontakter. Man skall kunna vända sig till språksekretariatet för att få veta vem man fördelaktigast skall vända sig till.

Initiativ till utredningar och forskningsprojekt bör väl främst gälla nya områden (arbetsmarknad, administration, utbildning, socialvård osv.). Det kan naturligtvis också gälla nya tekniska förfaranden. Man kan tänka sig att ett initiativ får den formen att språksekretariatet kallar en grupp fackexperter till en nordisk konferens. Där kan man tillsätta en kommitté som samarbetar med nationella organ på lämpligt sätt. Språksekretariatet kan koordinera samarbetet. Flera andra modeller kan tänkas, och initiativ kan som jag tidigare har sagt tas från vilket organ som helst. Ett samarbete är till stor del beroende av gemensamma nordiska anslag. När det gäller att utverka sådana medel bör språksekretariatet ha vissa möjligheter.

I fråga om universitetsutbildningen finns det plats för initiativ från språksekretariatets sida. Sekretariatet bör därvid dra nytta av erfarenheterna från den terminologiska utbildning som äger rum vid Handelshøjskolen i Köpenhamn. I detta sammanhang har jag också anledning att nämna den terminologikurs som anordnas inom ramen för Nordiska forskarkurser 1978.

Uppgiften att upplysa om värdet av samarbete ser jag som ett led i stärkandet av den nordiska kulturella samhörigheten.

Detta är viktiga och omfattande uppgifter. Det är uppenbart att språksekretariatet snarast behöver stöd från de tillkommande medarbetare som enligt planerna skall placeras i anslutning till de nationella språknämnderna. Vi skall också komma ihåg, att vad jag här har talat om rör terminologifrågorna. Bland annat tillkommer de allmänspråkliga och de s.k. språkpolitiska uppgifterna.

Låt mig till sist anknyta till språkvårdaren Erik Wellander. När han skulle sammanfatta sina rekommendationer, gjorde han det som bekant i form av fyra uppmaningar:

Skriv klart!
Skriv enkelt!
Skriv kort!
Skriv svenska!

För samarbetet i fråga om termer skulle jag vilja tänka mig tre imperativer:

Tänk fackspråkligt!
Tänk allmänspråkligt!
Tänk nordiskt!

Litteratur

- Allén, Sture, Den svenska språkvårdens organisation. (Språkvård 1975: 4, s. 7—11.)
- Fackspråk. En antologi red. av Bertil Molde. (Skrifter utg. av Svenska språknämnden. 57. 1976.)
- Grünbaum, Catharina, Ett nordiskt språksekretariat. (Språk i Norden 1977, s. 23—31.)
- Nordiskt språksekretariat. Betänkande avgivet av arbetsgruppen för utredning av språkvårdssamarbetet i Norden. (Nordisk utredningsserie A 1977: 1.)
- Nordterm 1976. Terminologiskt samarbete i Norden. (Tekniska Nomenklaturcentralen. 1976.)
- Petőfi, János S. & Podlech, Adalbert & von Savigny, Eike (Hrsg.), Fachsprache — Umgangssprache. Kronberg 1975.
- Schwarz, Stephan, Om fikonspråkets nödvändighet. (Språkvård 1975: 1, s. 4—8.)
- The Termdok Bulletin 34. (Tekniska Nomenklaturcentralen. 1977.)